

Вербалізація емоцій як елемент стратегій ввічливості у сучасній іспанській мові

О. О. Курченко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Corresponding author. E-mail: elena_2050@ukr.net

Paper received 23.03.19; Accepted for publication 05.04.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-194VII58-12>

Анотація. У статті йдеться про функцію вербалізації емоції як інструмента ввічливості з позицій теорії конструйованих емоцій Л.Фельдман Барретт, прагматики та теорій ввічливості, зокрема трьох максим ввічливості Р. Лакоффа, на матеріалі циклу програм кулінарного талант-шоу Masterchef 6 (канал TVE, 2018).

Ключові слова: прагматика, ввічливість, вербалізація емоцій, позитивний образ, негативний образ, теорія конструйованих емоцій.

Вступ. Традиційне розуміння ввічливості (у тому числі вербальної) передбачає приховування власних негативних емоцій, ба навіть мінімальний вияв емоцій взагалі, окрім обмеженого спектру соціально «дозволених». Більш широке розуміння поняття ввічливості (з засад теорії ввічливості П.Браун та С.Левінсона) і розвиток дослідження емоційної складової інтелекту людини дозволяє, в свою чергу, ширший погляд на вербалізацію емоцій як інструмент встановлення та підтримання бажаних (мовцем або мовцями) відносин між учасниками спілкування. Розвиток емотиології як науки на стику психології та лінгвістики з одного боку, а також прорив у дослідженні природи емоцій завдяки досягненням нейронауки роблять можливим новий погляд на таке явище як вербалізація емоцій у контексті ввічливості (та неввічливості).

Для розглядання цієї проблеми звернімося спершу до теоретичного підґрунтя ввічливості, яку ми досліджуватимемо на матеріалі сучасної іспанської мови. Корпусом нам послугував цикл програм кулінарного талант-шоу Masterchef 6 (2018 року) на каналі TVE. Наш вибір пояснюється розмаїттям ситуацій, у яких як колективно, так і індивідуально опиняються конкурсанти, спонтанністю їхніх мовленнєвих актів та яскравих проявів двох основних (таких важливих у теорії Браун і Левінсона) прагнень особистості – афіліації до групи решти конкурсантів та індивідуального прогресу та успіху у конкурсі (перемоги).

Короткий огляд теоретичного підґрунтя. На сьогоднішній день прагматика є однією з найбільш продуктивних напрямів лінгвістики, і на нашу думку, особливо цікаво розглядати вербалізацію емоцій саме через її призму, звертаючи особливу увагу на ключові дослідження, проведені в царині ввічливості. Це явище було проаналізовано у різних напрямках науки, таких як соціологія, психологія, антропологія, філологія та інших; наша праця натомість, є головним чином лінгвістичною. Матеріал дослідження має переваги у тому, що учасники конкурсу Masterchef вдаються як до ресурсів ввічливості, так і до ресурсів неввічливості, що дозволяє нам дослідити також і цей аспект, що його традиційно досліджують менше. З іншого боку, програми цього конкурсу наочно показують, як у певних контекстах одні і ті самі дійові особи можуть встановлювати як міцні зв'язки афіліації (солідарності), так і підкреслювати власне прагнення до індивідуального самовияву, в залежності від ситуації, в якій знаходяться учасники.

На думку Рейес [7, с. 15], необхідність віднайти пояснення тієї чи іншої мовленнєвої поведінки є причиною створення прагматики. Ідея про те, що неможливо аналізувати мовлення відокремлено від контексту, у якому

воно кодується та розкодується, стала основою прагматики [10, с. 16]. На сьогоднішній день є дві великі течії в межах цієї дисципліни: з одного боку, це когнітивна прагматика, пов'язана з більш психологічними темами, а з іншого – соціопрагматика, що досліджує, як мовці послуговуються мовою у їхній взаємодії, намір адресанта та інтерпретацію адресата. Нас цікавить саме ця течія, і головним чином з її позицій ми аналізуватимемо наш матеріал.

Загальноприйнятою ось уже декілька десятиліть є думка про те, що дослідження ввічливості є одним з найбільш перспективних напрямів прагматики. Це явище визнається універсальним, оскільки в усіх суспільствах існують моделі соціально прийнятної поведінки, що мають на меті підтримувати мінімальний поріг гармонії між мовцями, беручи до уваги той факт, що у будь-якій взаємодії є ризики конфлікту [5, с.39-40]. З іншого боку, прояви ввічливості не є універсальними, оскільки існують суттєві відмінності між різними суспільствами щодо їхніх форм та функцій (мається на увазі, що має бути ввічливим, по відношенню до кого, яким чином, за яких обставин та у яких комунікативних ситуаціях).

Ось декілька визначень ввічливості, які здаються нам найбільш влучними. Так, Франсіско Юс у своїй праці *Ciberpragmática. El uso del lenguaje en Internet* [10], пропонує наступне визначення:

Ввічливість – це типово людська стратегія, спрямована на сприяння відносинам між людьми і пом'якшення наві'язування певних дій іншим людям. (...) [10, с. 187].

Ескандель, натомість, у праці *Introducción a la pragmática* [3], дає наступне визначення:

Ввічливість, таким чином, можна розуміти у два способи. По-перше, її можна вважати *набором соціальних норм*, встановлених кожним суспільством, які регулюють адекватну поведінку його членів, забороняючи певні форми поведінки і схвалюючи інші: те, що відповідає нормам, вважається ввічливим, те, що не відповідає, – засуджується як неввічливе. Ця ввічливість вважається механізмом самозбереження, що встановлюють усі суспільства, щоб агресивність їхніх членів не обернулася проти них самих [3, с. 136].

Предмет уваги лінгвістичної ввічливості має декілька напрямів дослідження. Так, Кальсамілья і Тусон [2, с. 161-162] виокремлюють, серед інших, наступні тенденції:

1) Досліджується вербальна поведінка та відбір певних лінгвістичних індикаторів ввічливості.

2) Ввічливість вважається набором не норм, а стратегій, які визначають вибір певних лінгвістичних форм для створення висловлювань учасників взаємодії, і досліджуються саме ці стратегії.

3) Досліджують, як використання ресурсів вербальної ввічливості відображає відносини, що існують у соціумі довкола осей влада/солідарність, відстань/близькість, загальна ступінь афективності, міра знайомства між учасниками взаємодії і т.ін.

Дослідження мовленнєвих актів та ввічливості в англomовних країнах почалося на декілька десятиліть раніше, ніж в іспаномовних [8, с. 78]. Відтоді, як Браун та Левінсон опублікували свою класичну працю про ввічливість, зазначений напрям дослідження швидко та невпинно зростає як на теоретичному, так і на емпіричному рівні. Теорія цих двох авторів (Пенелопе Браун – антрополог та Стівен Левінсон – лінгвіст) піддавалися критиці та адаптаціям, створювалися нові моделі та було проведено ряд компаративних досліджень. На думку Діани Браво [1, с. 18], існують дві головних тенденції дослідження ввічливості в рамках лінгвістики: перша тяжіє до пошуку універсальних аспектів ввічливості, а друга – підтримує релятивізм, успадкований від антропології. Дослідження ввічливості стосується не лише таких соціальних наук, як прагмалінгвістика, соціолінгвістика, соціологія, соціальна антропологія та соціальна психологія, а й повсякденного життя будь-якої людини, тому вербальну ввічливість варто вважати соціальним явищем.

Згадаємо також концепт *образу* Гоффмана [4]. Значення цієї теорії для подальших досліджень у царині ввічливості є беззаперечним. Гоффман (як і Шекспір) порівнює людські взаємини з театром, а життя кожної людини у соціумі – з грою актора на сцені. Гоффман розуміє образ як набір позитивних якостей, які людина собі приписує і має відповідати сценарію, укладеного між учасниками взаємодії. Він розрізняє дві складові образу – *позитивний* та *негативний* образ. Під *негативним образом* мається на увазі бажання кожної людини встановити межі «власної території» та тримати дистанцію з рештою людей; інакше кажучи, негативний образ пов'язано зі свободою дії та з небажанням виконувати чийсь доручення/ прохання/ вимоги і т.ін., які можуть ускладнити нам шлях до наших цілей. Разом з тим, ми також відчуваємо потребу бути прийнятими як члени групи, почуватися цінними і щоб решта людей поділяла наші думки, - так Гоффман розуміє *позитивний образ*. Він постулює теорію про те, що індивідууми співпрацюють з метою взаємного збереження своїх образів.

Вербалізація емоцій та максими ввічливості Лакоффа. Витоками наукової рефлексії на тему ввічливості стали теорії Джона Роджера Сьорла (1969), а саме *регуляторні правила* міжособистісної поведінки, пізніше доповнені *конститутивними правилами*, продиктованими системою мови [9]. Лакофф у своїй праці 1973 року «The Logic of Politeness: Or, Minding your p's and q's» [6] стверджує, що значення регуляторних правил ввічливості не було оцінене належною мірою, і тому вирішує сформулювати їх у вигляді максимумів. Ця дослідниця розуміє ввічливість як механізм, який має на меті мінімізувати напругу у взаємодії, тобто підтримувати соціальну рівновагу. Відтак, вона визначає ввічливість як поведінку, що з одного боку має на меті уникнути образити співрозмовника, а з іншого боку, може бути діяльністю, спрямованою на встановлення та зміцнення дружніх зв'язків.

Робін Лакофф запропонувала ряд прагматичних правил, згідно з якими можна визначити, чи висловлення є добре сконструйованим з прагматичної точки зору. Це

була перша спроба застосувати формат правил (запозичений з граматики) з метою пояснити прагматичну адекватність. Лакофф запропонувала три загальні максими, які повинно виконувати ввічливе висловлення:

I) Не нав'язуй власну волю співбесіднику.

II) Давай можливість вибору.

III) Роби все, щоб твій співрозмовник почувався добре, тобто будь люб'язним.

Основна теза, характерна для мовознавства 70-80-х років минулого століття, про те, що імена емоцій не є емоційними засобами, зараз розглядається з кардинально протилежних позицій. Назви емоцій, наряду з лексикою, що описує та предає емоційні стани, складають систему лексичних емотивних засобів, тому до поняття емотивності входить як емотивна лексика, так і лексика емоцій [12, с. 25].

На сьогоднішній день ці здогадки підтверджуються завдяки найновішим досягненням нейронауки, зокрема Теорії конструйованих емоцій Лізи Фельдман Барретт [11]. Ця дослідниця стверджує, що вербалізації емоції належить чи не найважливіша роль у її правильній комунікації.

Результати її величезних за обсягом досліджень є прямим підтвердженням того, що ввічливість є «соціально визначеною», що і робить її предметом досліджень соціокультурної прагматики. Раніше це відчувалося «інтуїтивно», але тепер під це можна підвести чітке нейробіологічне підґрунтя. Значення ввічливості неосяжне, адже її прояви напряму впливають (як ми це бачили вище) на структуру мозку. І дуже важливо, щоб попередній досвід адресата (його виховання та культурне оточення) був достатнім, аби «правильно» проінтерпретувати ввічливість, виявлену до нього.

Нижче ми проілюструємо, як за допомогою вербалізації емоцій виконуються на практиці ці три максими Лакоффа.

I) Не нав'язуй власну волю співбесіднику. Має особливе значення у випадках, де існує значна соціальна відстань між мовцями або відсутня близькість. У випадку досліджуваного нами матеріалу це відносини між журі та конкурсантами, іноді (особливо в перших програмах) відносини між самими конкурсантами. Нижче бачимо, як Пепа (один з трьох суддів конкурсу) вдається до вербалізації емоції, яку (як він сам зазначає) він не хоче викликати у конкурсантів:

2:26 Aspirantes, no os quiero poner más nerviosos, pero acabáis de entrar en el último minuto (Programa 4, Masterchef 6)

II) Давай можливість вибору. Ця максима застосовується у ситуаціях, де спостерігається соціальна рівновага, хоча немає родинних відносин, ані надмірної довіри (близьких стосунків). Коли ми пропонуємо можливість вибору, ми подаємо речі у такий спосіб, щоби неприйняття думки або пропозиції мовця не відчувалося як щось погане. У наступному прикладі конкурсантка Кетті слідує цій максимі, пропонуючи Софії починати розбивати яйця для крему, запитуючи, чи та бажає такої допомоги, а Софія делікатно відмовляється, також вдаючися до вербалізації емоції:

1:15 Ketty: Te los voy rompiendo, ¿quieres?

Sofia: Bueno, no te preocupes.

Ketty: Vale. (Programa 6, Masterchef 6)

III) Роби все, щоб твій співрозмовник почувався добре, тобто будь люб'язним. Ця максима застосовується, коли відносини між співрозмовниками досить близькі. У

конфліктних ситуаціях їй слідують дуже рідко. Програма «Мастершеф» - це боротьба 16 конкурсантів за індивідуальну перемогу, однак у них є не тільки індивідуальні змагання, але й командні. Багато тижнів конкурсанти проводять разом, а відтак відносини між ними та журі стають іноді дуже дружніми, майже родинними. Тому на матеріалі цього талант-шоу ми можемо спостерігати як конфліктні ситуації, так і ситуації вияву підтримки, солідарності і т.ін. У наведеному нижче прикладі член журі Джорді вдається до вербалізації емоцій, які, на його думку, переживає конкурсант Тоні на індивідуальному випробуванні, в результаті якого у нього є ризик залишити це шоу:

2:17 Jordi: Te he visto flojo empezando...

Toni: Sí, estaba un poco bajo de ánimo hoy.

Jordi: ...y creo que ha sido aparecer Quique Dacosta...

Toni: ¡Sí, se hizo la luz!

Jordi: ...eh... ¡op! Ese orgullo tuyo de decir hombre, aquí Quique Dacosta, de mi tierra, un cocinero increíble, no puedo hacer una torpeza y hacer un mal plato.

Toni: Así ha sido.

[...]

Jordi: Aprovecha, disfruta, relájate y saca un buen plato.

Toni: Gracias, chef. (Programa 9, Masterchef 6)

Як бачимо, Тоні вдячний за моральну підтримку, тобто він в результаті цього діалогу став почуватися краще. Наше дослідження показує, що співрозмовникам, як правило, подобається, коли їх розуміють, а особливо, коли розуміють їхні емоції (які іноді важко зрозуміти їм самим), а вербалізація емоцій допомагає їм зрозуміти краще самих себе, а також побачити себе збоку, тому, як правило, це ефективний метод налагодити відносини з співрозмовником (у випадку, коли емоцію відгадано вірно). У матеріалі, який ми досліджуємо, багато прикладів такого типу, наприклад, нижче подаємо аналогічний фрагмент діалогу члену журі Пепе з конкурсантом Віктором на тому ж таки індивідуальному випробуванні:

2:19 Pepe: ¿Qué tal, Víctor? ¡Que te veo más serio que un cochero en el coche fúnebre!

Víctor: Estoy... estoy cagado de miedo.

P: ¿Sí? Y se te nota, eh, ¡tienes un semblante!..

(Пепе дарує йому книгу – «Manual del aspirante a chef»)

[...]

2:20 P: Disfrútalo, Víctor, ¡con cariño! Y haz un plato rico. (Programa 9, Masterchef 6)

У прикладі, наведеному нижче, член журі Саманта звертається до Віктора перед черговим індивідуальним змаганням, в результаті якого один з конкурсантів може залишити шоу:

1:57 Samantha: Víctor, tu novena prueba de eliminación.

Víctor: Pues sí.

S: ¿Cómo lo afrontas?

V: Pues muuy motivado porque al final yo he venido aquí a hacer lo que más me gusta en mi vida que es cocinar.

S: Hoy te queremos ver disfrutar.

V: Lo voy a hacer con toda la ilusión, con todas las ganas. (Programa 10, Masterchef 6)

У цьому прикладі бачимо, як Віктор працює над власним позитивним образом: показує себе, як впевнену в собі людину, що любить те, що вона робить. Визначивши так свій образ, він намагатиметься йому відповідати і контролювати власні емоції у зазначеному ключі. Саманта, у свою чергу, вдається не до звичайного імперативу, а до вербалізації емоції бажання: queremos, показуючи таким чином, що всі члени журі прагнуть бачити, що Віктор отримує задоволення від роботи на кухні.

Висновки. Завдяки новітнім дослідженням нейронауки, зокрема нещодавно сформульованій Теорії конструйованих емоцій Л. Фельдман Барретт, стає зрозумілим, наскільки важливим є називання емоції (як власної, так і чужої) для отримання адекватного емоційного резонансу з боку співрозмовника. Ввічливість як стратегія, спрямована на встановлення гармонійних стосунків між співрозмовниками та мінімізацію тиску на співрозмовника. Бути ввічливим, згідно з однією з максим Лаккоффа, це робити так, аби співрозмовник почувався комфортно. Саме це і є метою використання вербалізації емоцій – досягнення емоційної рівноваги у відносинах з адресатом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bravo D. Tensión entre universalidad y relatividad en las teorías de la cortesía // Bravo D., Briz A. (eds.). Pragmática sociocultural: estudios sobre el discurso de cortesía en español. Barcelona: Editorial Ariel S.A., 2004, pp. 15-37.
2. Calsamiglia H., Tusón A. Las cosas del decir. Manual de análisis del discurso. Barcelona: Ariel, 1999.
3. Escandell M.V. Introducción a la pragmática. Barcelona: Ariel, 1996.
4. Goffman E. Interaction Ritual. Essays on Face-to-face Behaviour. New York: Pantheon Books, 1967.
5. Kerbrat-Orecchioni C. ¿Es universal la cortesía? // Bravo D., Briz A. (eds.). Pragmática sociocultural: estudios sobre el discurso de cortesía en español. Barcelona: Editorial Ariel S.A., 2004, pp.39-53.
6. Lakoff R. The Logic of Politeness: Or, Minding your p's and q's // Papers from the Regional Meeting, Chicago Linguistic Society, 1973. N. IX, p. 292-305.
7. Reyes G. El abecé de la pragmática. Madrid: Arco/Libros S.L., 2017.
8. Ridaó Rodrigo S. Las estrategias de (des)cortesía en las mediaciones laborales. Murcia: Universidad de Murcia, Servicio de Publicaciones, 2009.
9. Searle J. Speech Acts: An Essay on the Philosophy of Language. Cambridge: Cambridge University Press, 1969.
10. Yus F. Cyberpragmática. El uso del lenguaje en Internet. Barcelona: Ariel, 2001.
11. Фельдман Барретт Л. Як народжуються емоції. Харків: «Клуб сімейного дозвілля», 2018.
12. Шаховский В.И. Язык и эмоции в лингвокультурологии. Волгоград: Издательство ВГПУ «Перемена», 2009.

REFERENCES

11. Feldman Barrett L. How Emotions are Made. Kharkov: «Klub simeynogo dozvillya», 2018.
12. Shakhovskiy V.I. Language and Emotions in Linguoculturology. Volgograd: Publishing House VGPU «Peremena», 2009.

Verbalisation of Emotions as an Element of Politeness Strategies in Contemporary Spanish

O. O. Kurchenko

Abstract. The article deals with the function of verbalisation of emotions as a tool of politeness, using the approach of Lisa Feldman Barrett's Theory of Constructed Emotions, as well as that of Pragmatics and Politeness theories, in particular the three Lakoff's politeness maxims, on the corpus of the cycle of broadcasts of the popular cooking talent show Masterchef 6 (TVE channel, 2018).

Keywords: Pragmatics, politeness, verbalization of emotions, positive face, negative face, Theory of constructed emotions.